

4. Демографічна ситуація в Україні в період незалежності. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/08/21/infografika/suspilstvo/demografichna-sytuacziya-ukrayini-period-nezalezhnosti>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-398-2-11>

Космина В. Г.,

доктор історичних наук, доцент,

доцент кафедри філософії та історії

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ТРАНЗИТ УКРАЇНИ І АВТОНОМНА РЕСПУБЛІКА КРИМ

Одними з найпоширеніших категорій для означення перспектив нашої країни є поняття «цивілізаційний вибір України», «європейський цивілізаційний вибір України», а найбільше – просто «європейський вибір України». Та якщо вказується напрям руху (куди?), то повинна передбачатися й вихідна точка (звідки?). У даному разі – це якісь існуючі цивілізаційні параметри суспільства, які належить змінити на нові. Інакше кажучи, йдеться про цивілізаційний транзит України: від одних цивілізаційних характеристик – до інших.

Проте, якщо обриси європейської (читай: Західної) цивілізації в науковій, політичній, публіцистичній тощо літературі описані різноманітно, зазвичай, у вигляді ідеалів ліберального суспільства, то «відправний пункт» часто змальовується досить умовно. Це або щось апріорі «неприйнятне», чого треба позбутися на європейському шляху, або щось, що уособлює «русский мир» чи веде Україну в напрямку єднання з Росією, підпорядкування їй. Не заперечуючи наявності саме таких ознак шляху, альтернативного європейському, відзначимо необхідність більш предметного окреслення історично сформованого цивілізаційного змісту України і того загального змісту, що властивий європейській (Західній) цивілізації, з якою Україна прагне максимально зблизитись. Ще однією проблемою, що потребує з'ясування в контексті такого цивілізаційного транзиту України, є майбутнє Криму, де російський етнокультурний сегмент є наразі домінуючим.

Упродовж розвитку теорії цивілізацій сформувалося два погляди на їх розвиток і взаємодію: 1) їхня структура, як певна річ, стабільна і не піддається суттєвим змінам; 2) вона здатна еволюціонувати. Визнання цивілізаційного «транзиту» вказує на останнє. І здатність

суспільства до цивілізаційних змін стає цілком очевидною, якщо суспільство відповідно до теорії класика сучасної соціології Н. Лумана розглядати як систему комунікацій. Сенси комунікацій і комунікативних підсистем можуть змінюватись у модусі реагування на зміни/виклики, що спостерігаються у їхньому навколишньому середовищі. Значно рідше і повільніше, але також можуть змінюватись усталені для даного суспільства зовнішні форми комунікативних систем – їхні стилі.

Східній гілці цивілізацій (із сучасних – це Індійська, Китайська, Японська, Ісламська) властиві такі стильові характеристики: патримоніальний тип держави, обцинний тип соціальної організації, верховенство традицій (традиціоналізм), а головне – жорстка регламентація життя людини і суспільства на основі релігійних (чи сакралізованих релігією) норм і правил.

У західній (християнській) гілці цивілізацій динамічна Західна цивілізація різко виділяється такими стильовими рисами: індивідуалізм, раціоналізм, договірний характер відносин між людьми в політичній та економічній сферах, «технологізм». Ці риси були притаманні вже середньовічному суспільству (поряд з іншими, які де в чому зближували це суспільство зі східними), а відтак стали визначальними в суспільстві новоєвропейському індустріальному. Індивідуалізм (індивідуальний шлях до спасіння) передбачався вже середньовічним католицизмом і став пріоритетним у новий час у протестантизмі.

Важливо також відмітити, що хоча і на Сході, і на середньовічному Заході над суспільною периферією ще домінував багатofункціональний релігійно-владно-власницький центр, у Європі в XVI–XIX ст. з'являється системний поділ на самореферентні функціональні системи політики, права, економіки, релігії, моралі, науки, виробництва, освіти, охорони здоров'я, мистецтва, інтимних стосунків тощо, кожна з яких успішно еволюціонує власним шляхом, що й забезпечило Заходу беззаперечне світове лідерство.

Яку ж цивілізаційну картину ми спостерігаємо в цей час у східно-слов'янському православному регіоні?

Тут цивілізація історично виникла наприкінці I тис. н.е. з утворення держави Київська Русь і прийняттям нею християнства. Саме з хрещенням Київської Русі (офіційно – в 988 р.) пов'язане швидке поширення в ній слов'янської писемності, що стала засобом комунікації в межах усієї цивілізації й цим уможливила її формування. З часом ці комунікації охопили території принаймні теперішніх України, Білорусі та слов'янських районів Росії.

Для її іменування найкраще підходить назва Євро-Азійська, або Євразійська. Чому? Вона прямо вказує на своєрідність даної цивілізації – оригінальне поєднання в ній комунікативних властивостей Європи і Азії, Заходу і Сходу. Тут відбулося з'єднання стильових форм

комунікацій східного типу, чітко виражених у Росії, і смислових структур (понять, категорій) західного, християнського походження.

Значимо, що вже Київській Русі були властиві характеристики: *патримоніальний тип державності* (близькість до Сходу); *общинність* (близькість до Сходу); *православність* (близькість до християнського Заходу). Хоча перші дві риси споріднюють цю цивілізацію зі Сходом, у неї, проте, відсутня головна, визначальна східна риса – жорстка регламентація життя людини й суспільства на основі релігійних норм і правил. Панування ж у ній християнської культури, а отже – християнського смислового наповнення комунікацій, диктує необхідність віднести її до західної гілки цивілізацій. Вона, як і решта традиційних локальних цивілізацій, постає ієрархічно побудованою системою смислових комунікацій, вершину якої становить релігія.

Та від київської доби триває й процес розходження цивілізаційних траєкторій України (Південної Русі) і майбутньої Московії (Північно-Східної Русі). У Північно-Східній Русі та Московії патримоніальний стиль владних комунікацій із своїх ранніх форм еволюціонував у потужну централізовану патримоніальну державу, яка, однак, не регламентувалась релігією, як на Сході, а будувалась на тотальній сваволі. У Південній же та Західній Русі (на українських і білоруських землях) ця форма державності була зруйнована. Це дещо зближує Україну з Заходом. Однак віддаляє її від західних зразків те, що їй не вдалося до кінця ХХ ст. вибудувати й зберегти власну державність. Короткочасна ординська влада, Литовська й Польська держави, Російська й більшовицька імперії були для України чужими, а власний досвід державотворення не був завершеним і супроводжувався втратами її потенційних політичних еліт.

Не закріпилась в Україні (як і в Білорусі) й друга стильова євразійська риса – общинність. У XVI ст. у відповідності з європейською практикою польським королем і великим князем литовським Сигізмундом II Августом було ліквідовано общинне і введено подвірне землекористування та оподаткування. Це сталося тоді, коли у Московії розпочався зворотний процес – перехід до зрівняльної передільної общини.

Та залишалось іще православ'я. А воно найбільше й утримувало Україну в руслі Євразійської цивілізації, передусім через освячення ним православної держави патримоніального типу та своєрідного «колективізму» у вигляді соборності. Це й уможливило тривале перебування України у складі Російської імперії та під владою принесеного з Росії більшовицького тоталітарного режиму.

При цьому Україна не має жодної з «внутрішніх» характеристик Західної цивілізації, а в нові часи ми не спостерігаємо в ній такої ж, як на Заході, від-диференціації функціональних соціальних систем. Але й у Євразійській цивілізації Україна поставала лише відмінною

від Росії західною (тобто, культурно ближчою до класичного Заходу) периферією. У комунікаціях цієї цивілізації вона (очевидно, також і Білорусь) уособлювала їх євро-євразійський різновид, тоді як Росія – скоріше євразійсько-азійський.

Цивілізаційний транзит України в бік Заходу у минулому проявлявся в багатьох речах. Це і запозичення в українському напівколоніальному соціумі із західного досвіду різних форм соціальної, економічної, політичної, правової, культурної організації, і поява підпорядкованої Риму Греко-Католицької Церкви, і розробка Петром Могилою проектів реформування церкви і освітньої сфери, і багато інших кроків у наступні століття.

Названий процес значно прискорився після розпаду Радянського Союзу і здобуття Україною незалежності у 1991 році. Створювалася ринкова економіка, демократична політико-правова система. Налагоджувалися контакти з Заходом, відбувалося всебічне зближення із Євросоюзом і НАТО. Курс на європейську і євроатлантичну інтеграцію був закріплений у Конституції України. Важливі зміни мали місце в українському православ'ї, де відбулося організаційне й канонічне розмежування з московською церквою.

Вирішальним чином цивілізаційний транзит України прискорила розв'язана проти неї Росією повномасштабна війна. Тепер в Україні майже не залишилось численних противників такого транзиту. Однак, є питання збереження єдності суспільства на цьому шляху. Особливо це стосується такої окупованої сьогодні Росією території як Крим. Звісно, частина корінних кримчан (переселених із Росії мешканців до уваги наразі не берем), насамперед етнічних росіян, перебуває під впливом путінської антиукраїнської й антизахідної пропаганди й доведеться їх тривалий час переконувати.

Але на користь успішності об'єднавчих і євроінтеграційних інформаційних (комунікаційних) кампаній можуть служити такі чинники.

1. Акцент у комунікаціях на тому, що витoki всієї сфери культури, освіти, науки в самій Росії пов'язані з Заходом, і протиставлення її Заходу абсолютно безглузде, хоча вона сьогодні й еволюціонує у бік тоталітаризму східного типу.

2. Ще зовсім недавно – у 1990-ті – 2000-ні роки рівняння на Європу, уподібнення Європі, інтеграція в Європу вважалися загально визначеними цілями і серед ліберальних політиків, і серед маси росіян.

3. Тісні всебічні багатолітні зв'язки з Києвом і з областями України якраз і забезпечували Кримові і кримчанам успішність і матеріальний комфорт.

4. Природні ресурси України «працювали» на користь Криму.

5. Природна єдність України з Кримом як її часткою є запорукою їхнього майбутнього процвітання.

6. У європейській Україні (у ЄС) Криму забезпечена роль туристичної перлини і всеєвропейської здравниці.

7. Престиж і доходи кримчан досягнуть європейських стандартів.

Тож, скільки небудь прийнятної альтернативи європеїзації Криму не існує.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-398-2-12>

Марченко Я. В.,

*кандидат історичних наук,
перший заступник начальника*

Національної академії сухопутних військ

імені гетьмана Петра Сагайдачного

м. Львів, Україна

ВІЙСЬКОВІ ВТРАТИ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ТИМЧАСОВОЇ ОКУПАЦІЇ РОСІЄЮ КРИМСЬКОГО ПІВОСТРОВА

Незважаючи на численні повідомлення розвідки, що чітко свідчили про підготовку наступальної операції з боку росії наприкінці 2013 – на початку 2014 років на територію Кримського півострова, центральними органами влади не було вжито заходів із приведення Збройних Сил України (ЗСУ) до вищих ступенів боєготовності, організації територіальної оборони та проведення широкомасштабних військових навчань на території Криму [1]. Як результат – російські війська зуміли окупувати український Крим.

Внаслідок окупації росією Кримського півострова (2014 р.) Українська держава зазнала відсутних військових втрат. «Прикро констатувати, однак більшість техніки перейшла до рук окупантів практично без бою, а її виведення на материк фактично залежало від доброї волі політичного керівництва східного сусіда. Сподіватися на її повернення в умовах ескалації військового конфлікту між двома державами не доводиться», – зазначали українські експерти [2].

Щодо ВМС України, серед кораблів і суден, які захопив агресор у 2014 р., – дизель-електричний підводний човен № U01 «Запоріжжя», 2 ракетні катери (№ U153 «Прилуки» та № U155 «Придніпров'я»), резервний корабель управління № U500 «Донбас», великий розвідувальний корабель № U510 «Славутич», 3 малих протичовнових корабля (№ U205 «Луцьк», № U208 «Хмельницький», № U209 «Тернопіль»), корвет U206 «Вінниця», 2 морських тральщика (№ U310 «Чернігів» та № U311 «Черкаси»), середній десантний корабель № U401